

TÜRKİYE'DE KÜÇÜK İŞLETMELERİN SANAYİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Prof. Dr. Özdemir AKMUT

Türkiye'de son yıllara gelinceye kadar akademik çevrelerin küçük işletmelerin, esnaf ve sanatkârların sorunları ile yeterince ilgilendiği söylenemez. Son otuz yıl içerisinde üniversitelerimizin, bilimsel araştırma yapan kamu kurumu ve araştırma merkezlerinin bu konuda yaptığı araştırma ve yayınladığı yapıtların sayısı çok azdır. Kalkınma plan ve programlarında da sanayi sektörü bir bütün olarak ele alınmış, bu bütün içerisinde esnaf, sanatkâr ve küçük sanayi işletmelerinin özel sorunlarına gerektiği ölçüde yer verilmemiş, çözümler için izlenecek politikalar belirlenmemiştir. Nitekim ilk üç beş yıllık kalkınma planlarında sadece genel olarak sanayileşme önlemlerinden söz edilmiş, küçük işletmelerin hukuksal yapı, örgütlenme, kredilendirme, vergileme gibi somut ve temel sorunları ele alınmamıştır.

İlk kez 4. Beş Yıllık Kalkınma Planında küçük sanayinin temel niteliklerinin tanımlanması çalışmalarına başlanması gerektiğine işaret edilmiş ve 1979 yılı içerisinde küçük işletme kavramı küçük sanayi, esnaf ve sanatkârlar, el sanatları olmak üzere üç alt kesimle sınırlandırılmıştır.

Bu çalışmanın amacı küçük sanayi işletmelerinin Türk Sanayii içerisindeki yerini belirlemek ve karşılaştıkları temel sorunlar için çözüm önerilerinde bulunmaktır. Kuşkusuz bu önemli konuyu bir makalenin sınırları içerisinde bütün detayı ile incelemek olanağı yoktur. Bu nedenle küçük sanayi işletmelerinin karşılaştıkları sorunlar ana başlıklar halinde ortaya konulacaktır.

Küçük İşletme Tanımı

Türkiye'de küçük işletmelerin tanımı konusunda henüz bir görüş birliği sağlanmış değildir. Aslında küçük işletme tanımı zaman içerisinde ve işletmenin faaliyette bulunduğu ülkeye göre değişmek-

te, bir ülke için orta ve büyük olarak kabul edilen bir işletme diğer bir ülke ekonomisinin ölçütlerine göre küçük işletme sayılmaktadır. Örneğin A.B. Devletlerinde imalat sektöründe 500-1000 işçi çalıştıran işletmeler "Küçük İşletme" sayılırken, aynı sektör için Japonya'da 300, İngiltere'de 200, Kanada'da 100 veya daha az işçi çalıştıran işletmeler bu gruba girmektedirler.¹ Ülke ekonomisinin büyüklüğü ve gelişmişliği, bu türlü ayrımı etkileyen önemli bir faktör olmaktadır.

İşletmenin içinde bulunduğu sektörün özel durumu da büyüklük ölçütünü etkiler. A.B. Devletlerinde 250-500 işçi çalıştıran maden işletmeleri, İngiltere'de 25 veya daha az işçi çalıştıran maden ve inşaat işletmeleri, Japonya'da 300 den daha az işçi çalıştıran maden işletmeleri yanında hizmetler sektöründe 50'den az işçi çalıştıran otel, banka gibi işletmeler küçük işletme sayılmaktadır.²

Küçük işletme tanımını belirleyen bir diğer faktör tanımlamadaki amacımızdır. Kredi ve vergileme kolaylıkları veya belirli bir sanayi dalının gelişmesini hızlandırmak gibi değişik bir takım amaçlarla bazı işletmeler küçük işletme kapsamı içersine alınabilirler.

İşletmelerin küçük veya büyük olarak ayırımında üretime veya pazarlamaya ağırlık veren çeşitli ölçütler kullanılmaktadır. İşletmede kullanılan işçi sayısı, üretim miktarı, üretimde kullanılan enerji miktarı ve enerjinin cinsi, kullanılan üretim teknolojisi, makine ve teçhizatın değeri gibi ölçütler üretim ağırlıklı ölçütlerdir. Pazar ağırlıklı olanlar arasında işletmenin ürünlerinin satıldığı pazarların genişliği, satış tutarı, pazar paylarının büyüklüğü gibi ölçütler sayılabilir. Çeşitli ülkelerde ve bu arada ülkemizde bu ölçütlerden biri veya birkaçı işletmeleri büyüklüklerine göre ayırmamada kullanılmaktadır.

Türkiye'de 1963 Sanayi ve İşyerleri sayımında 10'dan az işçi çalıştıran işletmeler küçük işletme sayılmıştır. 1970 sayımında ise 50 beygir gücünden az çevirici güç kullanan ve dokuz veya daha az işçi çalıştıran işletmeler küçük işletmeler olarak tanımlanmıştır. Devlet İstatistik Enstitüsünün sanayi sayımlarında kullandığı bu tanımlar daha sonra yapılan yıllık sanayi anketlerinde "Bir veya az sayıda kişinin shibi bulunduğu ve 10'dan az işçi çalıştıran işyerleri" olarak

¹ Börtüçene Demet, Özgirgin Gül, Buldam Ahmet, Çeşitli Ülkelerde Küçük İşletme Tanımları, DPT-SPD Şubat 1980, s. 1-2.

² Comission of the European Communities. *Small and Medium-Sized Enterprises and the Artisans in the European Community*. 1980. 744/III/80-PR/EN Börtüçene Demet, a.g.e. s. 1-2.

alınmışlardır. Bunun dışında Devlet Planlama Teşkilatının, Türkiye Halk Bankası'nın küçük işletme tanımları olduğu gibi yasalarda da küçük işletme, esnaf ve sanatkâr tanımlarına rastlanılmaktadır. 23.1981 tarihinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının yürütücülüğünde toplanan bir komisyon en çok yirmi beş kişi çalıştıran ve bilanço değeri yirmi milyon liraya kadar makine parkına sahip olup üretim yöntemleri kısmen teknik, kısmen deneye dayanan işletmeler küçük sanayi işletmeleri olarak tanımlanmıştır.

Küçük işletme kavramı statik bir kavram değildir. Bu nedenle kullanılan tanımlar zaman içerisinde ekonomik gelişmelere bağlı olarak ve amaçlarımız doğrultusunda değişebilir. Çünkü işletmelerin küçük, orta ve büyük olarak bir ayrımına tabi tutulması iktisadi politikaların saptanması bakımından önemlidir. Değişen ekonomik koşullara göre yapılan planların başarılı olabilmesi için kullandığımız tanımlarında değişeceği unutulmamalıdır. Bu nedenle farklı tarihlerde yapılan farklı küçük işletme tanımlarına bakarak tanım kargaşasından söz etmek doğru değildir. Önemli olan husus aynı anda farklı amaçlarla kullanılmakta olan tanımlarda temel niteliklerin korunulmasına özen gösterilmesidir. Küçük işletme tanımı konusunda bugün asıl üzerinde durulması gereken nokta budur. Bu gün ülkemizde çeşitli kurumlar tarafından kullanılmakta olan tanımlar iktisadi kalkınma planlarında belirlenen küçük işletme kavramından önemli ölçüde sapmalar göstermektedir. Tüm gelişmekte olan ülkelerde ve bu arada Türkiye'de küçük sanayi işletmelerinin ortak özellikleri şöyle sıralanabilir :

1 — Küçük işletmeler, daha çok müteşebbisin koyduğu özkaynak sermayesi ile çalışmaktadırlar. Bu nedenle toplam sermayeleri içerisinde yabancı kaynak sermayesinin payı azdır.

2 — İthal girdileri bakımından ve teknoloji yönünden dışa bağımlılıkları azdır veya bunları ikinci elden sağlamaktadırlar.

3 — Toplam varlıkları içerisinde makine ve teçhizat şeklindeki sabit varlıkların payı büyük işletmelere oranla çok küçüktür.

4 — Daha çok yöresel pazarlar için üretimde bulunmaktadır. Üretim kapasiteleri ve pazar büyüklükleri sınırlıdır.

5 — Geniş bir alana dağılmış, basit örgüt yapılarına sahip, küçük birimler halindedirler.

Türk Sanayiinin Yapısı ve Küçük Sanayi İşletmeleri :

Türk Ekonomisinde küçük işletmelerin yerini ve önemini belir-

leyebilmemiz için sanayiinin temel yapısına kısaca bir göz atmakta yarar vardır. Yapılan bir araştırmaya göre³ Türkiye'de istihdam, üretim ve satış hasılatı gibi ölçütler gözönünde bulundurularak yapılan sıralamada başta gelen ilk 100 firmanın 1970-1980 yılları arasında toplam imalat sanayii üretimindeki payı % 30 ve aynı firmaların istihdamdaki payları % 25 dolaylarındadır. Oysa sanayi sayımı sonuçlarına göre 1-9 işçi çalıştıran imalat işyerleri gurubundaki sayısı 1963 de 157.000, 1970 de 170.000 ve 1980 ve 173.000 dir. 10 dan fazla işçi çalıştıran ve büyük işletmeler gurubuna giren işyerlerinin oranı ise 1963 de % 1,9 1970 yılında % 2,75 ve 1980 de % 3,5 tur. Bu rakamlar ülkemizde sanayi sektöründe küçük işletme tipinin çoğunlukta olduğunu göstermektedir.

1970-1980 yılları arasında başta gelen ilk 100 firmanın 1/5 i kamu kuruluşlarıdır. Kamu sektöründeki büyük işletmeler özel sektörün üretime başlamadığı veya başlayamadığı alanlara yatırım yapmış ve yetmişli yıllar boyunca ilk 100 firmanın toplam hasılatının yaklaşık % 40'ına eşit değerde üretimde bulunmuştur. Kamu sektöründeki firmalar özel sektör firmalarına nazaran daha büyük ölçekli firmalardır. Özel ve yabancı firmalar daha çok dayanıklı tüketim malları üretiminde yoğunlaşırken kamu işletmeleri temel ve ara malları üretiminde yoğunlaşmaktadırlar.

Kamu sektöründeki firmaların toplam istihdam içersindeki payları daha büyüktür. Şöyle ki 100 büyük firma arasında istihdamın % 47'sini kamu, % 53'ünü özel firmalar sağlamıştır. Birim başına kamu hasılatı özel firma hasılatının yaklaşık, 2,5 katı iken kamu işletmelerinde birim işletme başına istihdam bir özel işletmenin 4 katı daha fazladır. Bu nedenle işgücü verimliliği kamu işletmelerinde özel işletmelere nazaran daha düşüktür.

Türkiye'de ilk yüz büyük firma arasına giren işletmeler ağaç ve orman ürünleri dışında her sektörde üretimde bulunan firmalardır. Büyük firmaların en çok yoğunlaştığı endüstriler özel ve yabancı sermaye yatırımlarının toplandığı taşıt araçları ve lastik sanayileridir. Daha sonra demir-çelik ana sanayii, demir-çelik dışı metal, metal eşya, makina-teçhizat, içki, deri ve kundura sanayileri gelmektedir. Dayanıksız tüketim mallarında yoğunlaşma oranı düşüktür. Gıda sanayiinde büyük firmaların rolü azdır. 70'li yıllarda büyük firma gelirlerinin toplam gıda sanayii gelirleri içersindeki payı

³ Yıldırım Selma, Coşgun Gültekin, Büyük İşletmelerin 70'li Yıllardaki Durumu ve Gelişimi Milli Produktivite Merkezi Yayınları : 266 Ankara, 1982 s. 30.

% 14, istihdamdaki payı % 14 civarında kalmıştır. İçki sanayiinde bu oranlar daha da azdır.

Özetlersek : İçki, gıda, ağaç ve orman ürünleri sanayiinde küçük ve orta ölçekli firmalar hakimdir. Lastik, taşıt araçları, demir-çelik ve metal eşya sanayiilerinde büyük ölçekli firmaların yoğunlaştığı görülmektedir.

İstihdam Yönünden Küçük İşletmeler

1970-1980 yılları arasında ilk yıllarda nisbeten yavaş ve daha sonra gittikçe artan bir enflasyonun yaşandığı ülkemizde ortaya çıkan ekonomik sorunlar dar gelirli olanlar gibi küçük işletmeleri de olumsuz olarak etkilemiştir. Türkiye'de küçük işletmelerde toplam çalışan sayısı 1963 yılında 340.000 iken, 1970 de 324.000 olmuştur. Bu dönemde küçük işletmelerde çalışan işletme sahipleri, ücretsiz çalışan aile fertleri sayısının 216.000 den 226.000 bine ulaştığı düşünülürse, küçük işletmelerde onların dışında çalışan işçi sayısında yaklaşık % 40 civarında azalma olduğu ve küçük sanayi ve ticaret işletmeleri sahiplerinin önce kendileri, aile fertleri ve yakınları için istihdam olanakları yarattıkları söylenebilir. 1963 yılında küçük işletmelerde ücretli işçi olarak çalışanların oranı % 30 iken 1970 de % 28'e düşmüştür. Geçen dönem içerisinde küçük işletmeler daha çok kendileri ve yakınları için bir nevi sosyal sigorta kurumu görevini üstlenmiş ve işsizliğin artışı karşısında daha çok aile fertlerine iş olanakları yaratmışlardır. Bu nokta küçük işletmeler için izlenecek politikaların saptanmasında gözönünde bulundurulması gereken bir noktadır. Çünkü unutulmamalıdır ki izlenen ekonomik politikalar sonucu piyasayı terkeden her küçük işletme ile birlikte ailenin tüm fertleri de aynı anda işsiz kalmaktadırlar.

Küçük işletmelerde işgören sayısının 1980 yılında 450 bine ulaştığı ve bunun yaklaşık % 35'inin metal eşya, makina ve taşıt araçları sanayiinde istihdam edildiği, ikinci sırayı 110.000 işgörenle gıda, içki ve tütün sanayiinin aldığı tahmin edilmektedir. Orman ürünleri ve mobilya sanayii ile birlikte bu üç sektör küçük sanayi işletmelerinin yarattığı toplam istihdamın % 80'inden fazlasına sahiptir. 1970-1980 döneminde küçük imalat işyeri sayısı binde iki artmıştır. Aynı dönemde bu sektörde işgören sayısı toplam olarak binde otuz beş arttığından işletme başına istihdam edilen işgören sayısı 1970 de ortalama olarak, 1,9 iken 1980 de 2,6 ya ulaşmıştır. Bu rakam gelişmiş ülkelerle mukayese edildiğinde çok küçük kalmaktadır. Örneğin AET Ülkelerinde de küçük işletmeler önemli bir istihdam payına sahiptir. 1968 yılında Almanya'da tüm işletmelerin % 81'i, Belçika'da

% 90'ı, Fransa ve İtalya'da % 89'u, Hollanda'da % 80'i küçüktür. Ancak bu Ülkelerde 1968 den bu yana 10'dan az işçi çalıştıran işletmelerin sayısı azalmakta 10-50 işçi çalıştıran işletmelerde de artma görülmektedir: 0-10 işçi çalıştıran işletmelerin imalat sanayiinde yaratılan toplam istihdam içersindeki payları Almanya ve Belçika'da % 12, İtalya'da % 23, Hollanda'da % 15 iken Türkiye'de % 40 dolayındadır. Oysa 500 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmelerin toplam istihdam içersindeki payları Almanya'da % 45, Belçika'da % 51, İtalya'da % 26 ve Hollanda'da % 32 iken⁴ Türkiye'de 1980 yılında 10'dan fazla işçi çalıştıran işletmelerin toplam işletme sayısı içersindeki oranı % 3,5'tan azdır.

Büyük sayılan bu işletmelerin de işletme başına istihdam ettikleri işçi sayısı gelişmiş ülkelerin ortalamasının çok gerisinde kalmaktadır. Türkiye'de işletmelerin daha çok emek-yoğun olarak kurulmuş olmalarına rağmen böylesine düşük bir ortalama istihdam rakamına sahip olmaları dikkat çekicidir. Gelişmekte olan bir ülkede örneğin Arjantin'de 1974 yılında küçük işletme başına düşen işçi sayısının 52 olduğu gözönünde bulundurulursa Türkiye'de büyük işletmelerin durumu daha çok anlam kazanır. Şurasını kısaca belirtelim ki başta sermaye ve pazar yetersizliği ile siyasal istikrarsızlıklar olmak üzere birçok faktörün bu sonuca ulaşılmasında önemli etkileri bulunmaktadır.

Ücretler ve İşgücü Verimliliği Yönünden Küçük Sanayi İşletmeleri

İstihdamla ilgili olarak tartışılması gereken önemli bir konu büyük ve küçük işletmelerde çalışan işçi başına düşen ortalama ücretler ve işgücü verimliliğidir. Yukarıda Tablo-1'de bazı sektörler için konu ile ilgili bilgiler toplu olarak verilmiştir.

Tablodan elde edilen verilere göre⁵ tüm sanayi sektörü için büyük işletmelerde işçi başına düşen yıllık ortalama ücretler, küçük işletmelerde çalışan işçiye oranla yaklaşık 2.5 katı daha fazladır. Ücretler arasındaki bu fark en çok taşıt araçları ve madeni eşya sanayiinde, en az da dokuma sanayiinde çalışanlar arasında görül-

⁴ Küçük ve Orta Sanayi Teşebbüslerinin Geliştirilmesi Semineri, MPM Yayını No: 120 Ankara 1973. S. 244.

⁵ Tablo 1970 sanayi sayımı sonuçlarına göre düzenlenmiştir. Her ne kadar Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Esnaf, Sanatkar ve Küçük Sanayi Sektör Raporunda küçük işyeri ve çalışanlar sayısına ilişkin 1980 rakamları verilmişse de 1980 sayımı kesin sonuçları henüz elimizde değildir.

TABLO — 1

SANAYİ GRUPLARINA GÖRE BÜYÜK VE KÜÇÜK İŞLETMELERDE
ÜCRETLER VE İŞGÜCÜ VERİMLİLİĞİ — 1970

Sanayi grubu	İşyeri Sayısı	Ücretle Çalışan Yıllık Ortalama İşçi	Çalışan Yıllık Ortalama İşçi	Ödenen Yıllık Maaş ve Ücret (Toplam)	Kişi Başına Ücret (Ortalama)
Gıda maddeleri sanayii					
A	1.164	76.041	77.187	977.172.000	128.506
B	16.865	17.542	42.214	114.777.000	65.430
İçki sanayii					
A	65	9.932	10.019	164.549.000	165.675
B	738	1.072	2.221	6.863.000	64.000
Dokuma sanayii					
A	926	129.213	130.397	1.529.263.000	118.550
B	7.840	7.007	18.252	74.718.000	106.630
Kundura ve hazır dokuma sanayii					
A	112	5.408	5.594	85.048.000	157.265
B	51.941	17.519	80.342	82.950.000	47.350
Ağaç ve orman ürünleri sanayii					
A	152	8.815	9.037	99.451.000	112.820
B	16.983	8.736	33.204	46.757.000	53.520
Kimya sanayii					
A	261	30.402	30.614	598.704.000	196.930
B	609	1.041	1.981	7.925.000	76.130
Mobilya ve mefruşat sanayii					
A	106	2.586	2.790	22.228.000	85.955
B	6.045	4.927	13.567	25.942.000	52.650
Metal ana sanayii					
A	160	30.897	31.081	639.067.000	208.840
B	21	106	137	781.000	73.680
Madeni eşya sanayii					
A	361	33.258	33.712	520.001.000	156.350
B	26.122	14.041	49.602	82.640.000	58.860
Taşıt araçları sanayii					
A	151	32.911	33.047	510.022.000	154.970
B	14.986	8.553	30.051	37.735.000	44.120
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
TOPLAM					
A	4.820	504.054	510.437	7.388.913.000	146.590
B	170.479	99.481	327.028	600.371.000	60.350

Kaynak : Türkiye İstatistik Yıllığı 1983. S. 261

A : Büyük iş yeri (10 ve daha fazla kişi çalışan)

B : Küçük iş yeri (10 dan az kişi çalışan)

mektedir. Büyük ve küçük işletmelerde çalışanlar arasındaki bu ücret farklılığının temel nedenlerinden birisi büyük işletmelerde çalışan işçilerin genel olarak daha nitelikli, uzman ve deneyimli işçilerden meydana gelmiş olmalarıdır. Bunun yanında büyük işletmelerde çalışan işçilerin daha çok sendikalı - sigortalı olmaları da ücret farklılıklarının doğmasında önemli rol oynamaktadır. Ayrıca belirtilmesi gereken önemli bir diğer faktör de küçük işletmelerde çalışanların büyük bir bölümünün işyeri sahipleri olmasıdır. Bilindiği gibi sanatkâr veya küçük sanayi işletmesinin sahibi kendi işyerinde fiilen ve bedenen çalışan, kendi bilgi, görgü ve uzmanlığını değerlendiren, kazancı çalıştığı yörenin ve yerleşim biriminin gelenek ve göreneklerine göre sanayici sayılmasını gerektirmeyecek kadar sınırlı olan kişi olarak tanımlanmaktadır. Küçük işletmelerde işin önemli bölümünün nitelikli emek sahibi olan sanatkâr tarafından yerine getirildiği düşünülürse, ücret farklılıklarının bu önemli nedenden de kaynaklandığı anlaşılır.

Tablo - 1'de sadece ücretli çalışanların sayısı verilmiştir. Oysa 1970 sanayi sayımına göre küçük sanayi işyerlerinde çalışanların sayısı 327.028 dir. Bunun sadece 99.981'i ücretle çalışan işçilerden meydana gelmekte, % 70'e yakın bölümünü işyeri sahipleri veya yakınları oluşturmaktadır. Aynı sayım sonuçlarına göre büyük sanayi işyerlerinde çalışanların toplam sayısı 510,437 dir. Bunun 504.054'ü ücretle çalışanlardan oluştuğuna göre, diğerlerinin oranı sadece % 1 den biraz fazladır.

Üretim Ve Katma Değer Yönünden Küçük Sanayi İşletmeleri

1970 yılı rakamlarına göre Türkiye'de imalat sanayiinde üretilen toplam ürün değerinin % 16'sı küçük sanayi işletmeleri tarafından üretilmektedir. 2 nolu tabloda görüldüğü gibi o yıl içersinde üretilen toplam 76 milyar lira değerindeki ürünün 12 milyar liradan biraz daha fazlası küçük sanayi işletmeleri tarafından üretilmiştir.

Büyük işletmelerle bütünleşme sağlanmadan ana sanayi-yan sanayi organik bağları kurulmadan, küçük işletmelerin kendi çabaları ve olanakları ile gerçekleştirdikleri bu üretim miktarı küçümsenmemelidir. Sanayileşme Plan ve programları içersinde küçük işletmelere verilecek önemle birlikte bunların toplam üretim içersindeki paylarının artacağına şüphe yoktur.

Küçük sanayi işletmeleri tütün ürünleri sanayii dışında hemen her sektörde üretimde bulunmaktadır. Kundura ve hazır dokuma sanayii, Mobilya ve mefruşat, ağaç ve mantar mamulleri, kürk ve

deri mamulleri sanayiinde küçük işletmelerin ürettikleri ürün tutarı büyük işletmelerinkinden fazladır. Özellikle kundura ve hazır dokuma sanayiinde küçük işletmelerin büyük işletmelere oranla emekyoğun bir üretimi sürdürdükleri görülmektedir. Bu sanayi dalında toplam ürünün % 80'i küçük işletmeler tarafından üretilmektedir. Küçük işletmeler bu sektörde çalışan işgücünün yaklaşık % 95'ine iş

TABLO — 2

İMALAT SANAYİNDE BÜYÜK VE KÜÇÜK İŞLETMELERDE ÜRETİM VE KATMA DEĞER — 1970

Sanayi Gurubu	Çevirici Güç BG	Yıl İçinde Gayri Safi Sabit Sermaye İlaveleri	Girdi	Çıktı	Katma Değer
Gıda Maddeleri Sanayii					
A	749.481	263.284	9.119.312	13.330.363	3.611.051
B	78.559	17.714	1.953.130	2.540.643	587.516
İçki Sanayii					
A	14.919	75.599	572.266	1.634.436	1.062.170
B	2.300	1.813	63.930	103.095	39.165
Dokuma Sanayii					
A	339.902	412.741	6.261.898	10.191.667	3.929.769
B	27.429	16.523	719.527	971.911	252.394
Kundura ve Hazır Dokuma Sanayii					
A	13.742	13.694	334.503	472.477	137.974
B	4.641	15.700	1.152.761	1.894.365	701.694
Mobilya ve Mefruşat Sanayii					
A	12.875	2.557	114.841	175.573	60.732
B	27.711	10.198	316.049	474.342	158.293
Madeni Eşya Sanayii					
A	168.440	576.213	1.996.294	3.236.231	1.240.237
B	68.774	38.274	1.104.878	1.653.963	549.085
Taşıt Araçları Sanayii					
A	75.970	395.225	1.516.741	2.397.572	880.831
B	114.046	360.222	299.859	2631.888	332.029
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.
TOPLAM					
A	2.851.543	4.105.787	35.356.983	63.899.187	28.542.204
B	549.894	559.054	8.396.227	12.173.223	3.776.996

Kaynak : Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1982. Sahife 130-133

A : Büyük İşyerleri

B : Küçük İşyerleri

olanakları sağlarken, sektörün kullandığı toplam çevirici gücün sadece % 25'ine sahip bulunmaktadır. Bir diğer deyişle büyük işletmeler bu sektörde 472.477.000 liralık üretimi 13.742 BG ile üretirken, küçük işletmeler aynı miktarda üretim için sadece 1.156 BG kullanmaktadırlar.

Küçük işletmelerin Büyük işletmelerden daha çok üretimde buldukları diğer sanayi dallarında farklı durumlarla karşılaşmaktadır. Örneğin ağaç ve mantar ürünleri sanayiinde büyük işletmeler 745.303.000 liralık üretim için sadece 38.772 BG çeviri güç kullanırken, aynı miktarda üretim için küçük işletmeler 92.173 BG kullanmaktadırlar. Tüm sanayi dalları için küçük işletmeler 1 BG çevirici güç karşılığında 6.860 liralık üretimde bulunmakta, aynı çevirici güçle büyük işletmeler 22.400 lira değerinde üretim yapmaktadırlar.

Büyük işletmeler işgücü verimliliği, çevirici güç birimi başına yaratılan üretim değeri bakımından olduğu kadar toplam verimlilik açısından da küçük işletmelere oranla daha üstün durumdadırlar. Tüm sanayi dallarında büyük işletmeler ortalama olarak bir liralık girdi karşılığı 1,80 liralık ürün üretirken, küçük işletmeler 1,45 lira değerinde ürün üretebilmektedirler. Bir diğer deyişle büyük işletmelerin 1 liralık girdi karşılığı ürettikleri ürün için küçük işletmeler 1,24 liralık girdi kullanmak zorundadır. Küçük işletmelerin büyük işletmelere nazaran daha çok ürettikleri sanayi dalları içersinde sadece kundura ,diğer giyecek eşya ve hazır dokuma eşya sanayiinde output/input oranı bakımından küçük işletmelerin üstün durumda olduğu görülmektedir. Bu sanayi dalında küçük işletmeler 1 liralık girdi karşılığında 1,64 lira değerinde ürün üretirken aynı sanayi kolunda büyük işletmeler 1 liralık girdi karşılığı sadece 1,41 liralık ürün üretebilmektedirler. Bu sanayi dalı dışında diğer bütün sektörlerde küçük işletmelerin üretim maliyetlerinin daha fazla olduğu söylenebilir.

Aynı durum katma değer oranları bakımından da söz konusudur. 1970 yılı rakamlarına göre büyük işletmelerdeki katma değer

TABLO — 3

İMALAT SANAYİNDE BÜYÜK VE KÜÇÜK İŞLETMELERDE KATMA DEĞER ORANLARI — 1970

İşletmeler	Üretim/İşçi S.	Değer/İşçi S. Katma	Oranı Girdi/Çıktı	Kat. Değ./Üretim Kat. Değ. Oranı
Büyük İşletmeler	125,1	55,9	0,55	0,45
Küçük İşletmeler	37,2	11,5	0,69	0,31

oranı, küçük işletmelere nazaran daha büyüktür. Tüm sanayi dalları için bu oran küçük işletmelerde 0.31 büyük işletmelerde 0.45 olarak bulunmuştur.

Tabloda özlü olarak görüldüğü gibi kaynakların ekonomik olarak kullanılması bakımından Türkiye'de tüm imalat sanayii için bulduğumuz oranlar büyük işletmelerin lehine bir durum arz etmektedir. İncelememize esas aldığımız 1970 yılında imalat sanayiinde yaratılan katma değerın % 81,9'u büyük işletmeler, % 19,1'i küçük küçük işletmeler tarafından yaratıldığı görülmektedir. Ancak küçük işletme olgusunu sadece bu rakamlara bakarak değerlendirmek yanlışır. Küçük işletmeler Sanayide gelişmiş ülkelerde de ekonominin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu ülkelerde katma değerın bazan % 65'i küçük işletmeler tarafından yaratılmaktadır. Büyük işletmeler kendilerine girdi sağlayan küçük işletmeleri beraberlerinde taşımakta, onların pazarlama sorunlarını çözmekte, yeni teknolojiler sağlamakta, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yardımcı olmakta ve hepsinden önemlisi onlara finansal kolaylıklar sağlamakta, gerektiğinde kredi vermektedirler. Gelişmiş ülkelerde büyük işletmeler kendi varlıklarının yan sanayiye ve küçük işletmelere bağlı olduğunun bilincindedirler. Oysa Türkiye'de durum farklıdır. Yan sanayi ve küçük işletmeler henüz büyük işletmelerle bir bütünleşmeye girememiş, ana sanayi karşısında pazarlık gücüne erişememiştir. Başta kredi olmak üzere örgütlenme, pazarlama, yerleşme, eğitim gibi çözüm bekleyen bir çok sorunları vardır. Bu sorunları kendi kıt olanakları ile çözmeye çalışmaktadırlar. Kendileri dışında kaynaklardan parasal olanaklar sağlama imkânları bankacılık sektöründeki yeni gelişmeler sonucu iyice daralmış gözükmektedir. Türkiye'de toplam işletme sayısının % 97'sini oluşturan küçük işletmeler, tüm banka kredilerinin sadece % 3'ünü kullanabilmektedirler. Türkiye Halk Bankası gibi yasa ile küçük işletmelerin kredi sorunlarını çözmekle görevlendirilmiş kredi kurumları bile toplam kredilerinin sadece küçük bir bölümünü bu işletmeler için tahsis etmektedir. Bu sorunlar çözülmeden, hepsinden önemlisi kaynak kullanımındaki dengesizlikler giderilmeden "ayakta kalmasını becerenler devam eder" mantığı ile küçük işletmelerin varlıklarını değerlendirmek doğru değildir.

Kaldı ki bu günkü koşullar altında bile küçük işletmelerin ekonomideki yeri savunulabilmektedir. Çünkü büyük sınai işletmelerin kurulması kendisi ile birlikte alt yapı yatırımlarını da gerektirmektedir. Alt yapı yatırımları yeni kamusal yatırım ve harcamaları doğurmaktadır. Oysa küçük işletmelerde her kuruluş projesi diğerleri

ile kıyaslanamayacak kadar az alt yapı harcamaları gerektirir. Küçük işletmelerde atıl kapasite maliyeti yüksek değildir. Daha çok emek-yoğun teknolojilerle üretimde bulunmakta böylece hem daha çok istihdam yaratmakta, hem de büyük işletmeler gibi sürekli teknoloji ithal etmek zorunda kalmamaktadırlar. Sayılan ekonomik ölçütlere ek olarak küçük işletmeler sahiplerine sağladıkları gelirler nedeniyle sınıflar arasında denge sağlayan bir sosyal tabakayı oluşturdukları, lonca usullerinin belirli ölçülerde yaşamasını sağlayarak işçi-işveren ilişkilerinin çatışmasını engelleyen kuruluşlar oldukları için da ayrıca savunulmaktadırlar.

Sonuç ve Öneriler

Bugün Türkiye'de küçük işletmeler çok geniş bir yerleşme alanı içersinde kurulmuş olan, üretim faktörlerini iktisadi olarak kullanamayan, kaynakları kıt, ana sanayi karşısında pazarlık gücü zayıf üretim birimleri halindedirler. Küçük sanayi sitelerinin kısmen de olsa kurulmaya başlaması ile dağınıklık bir ölçüde giderilmiş ve geniş bir alana dağılmış olarak faaliyette bulunan işletmeler yerleşme alanı bakımından bir araya getirilmişlerdir. İkinci aşamada amaç teker teker üretim olanakları zayıf olan bu işletmelerin sanayi sitelerinde her iş kolunda bir araya gelerek, finans kaynaklarını birleştirerek optimal büyüklükteki işletmelerini kurmak olmalıdır. Bunun için kurulu küçük sanayi siteleri arasından bazıları pilot bölgeler seçilerek, tüm çalışanların ortak edildiği, kooperatif, çok ortaklı işletme veya halka açık anonim şirket uygulamasına geçilebilir. Kanımca bu yola gidilmesinde hem optimal işletme büyüklüğünün sağladığı içsel ve dışsal ekonomilerden yararlanmak, hem de küçük işletmelerin içinde buldukları sanayi dalındaki diğer işletmelerle rekabet edebilmelerini sağlamak bakımından, hepsinden önemlisi ana sanayi ile olan ilişkilerini daha gerçekçi bir temele oturtabilmek için zaruret vardır.

Küçük işletmeler tek başlarına finans sorunlarını çözümlenemekte sermaye piyasası olanaklarından yararlanarak orta ve uzun vadeli fon gereksinimlerini karşılayamamakta, kısa vadeli fon gereksinimlerinin ise sadece çok küçük bir bölümünü bankalardan sağlayabilmektedirler. Bu durumda küçük işletmelerin faaliyetlerine devam edebilmeleri her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Türkiye Halk Bankası küçük işletmelerin finans sorunlarını çözümlenemekten uzaktır. Bu durumda küçük esnaf ve sanatkârların bir araya gelerek kendi bankalarını kurmaları ve kısa vadeli fon gereksinimlerini bu yoldan sağlamaları en gerçekçi yol olacaktır.